

DR. SZÁNTÓ KÁROLY
Pécs, Tanárképző Főiskola

A tantárgypedagógia fogalma

Újabban a „módszertan” szó helyébe egyre sűrűbben a „tantárgypedagógia” kifejezés kerül, amit nem is oly régóta használnak a pedagógiatudomány szakemberei. A pedagógiai kézikönyvekben és szakfolyóiratokban eddig keveset olvashattunk róla, inkább a szóbeli használatban fordul elő gyakrabban. Mivel az érdeklődés iránta föllendült, ajánlatosnak látszik, hogy megvizsgáljuk: két különböző szóról és fogalomról van-e szó, vagy pedig egy ugyanazon fogalomnak két különböző szóval történő kifejezéséről?

A nevelés történetében közismert tény, hogy Comenius „Didactica magna” c. műve a 17. században még az „artificium omnes omnia docendi”, vagyis „a mindenkit mindenre való megtanítás művészete” volt. Comenius híres munkájában nemcsak a tanulók oktatásának kérdéseiről olvashatunk, hanem erkölcsi nevelésének problémáiról is. A 18. század végén és a 19. század elején kezdett differenciálódni a pedagógiatudomány két nagy ágra: a neveléelméletre és az oktatáselméletre (didaktikára). A didaktika később ismét differenciálódott, helyesebben kivált belőle egy tudományág, s így az oktatás kérdéseivel két tudomány kezdett foglalkozni. A didaktika az iskolai oktatás általános problémáival foglalkozik, a módszertan, vagy metodika pedig részben alkalmazott didaktika, másrészt pedig az egyes tárgyak oktatásának speciális kérdéseinek kutatását tűzi tárgyául. A didaktika és a metodika között kölcsönös viszony áll fenn: a didaktika az egyes metodikák eredményeiből szűri le a maga általánosításait, viszont a metodikák ezeket adaptálják és alkalmazzák, másrészt pedig kutatják a tanítás és tanulás sajátos törvényszerűségeit az egyes tárgyak oktatásában.

Jelenlegi ismereteink szerint a fentiek szerint alakult ki a didaktika és a módszertan (metodika) elkülönült tárgya és tartalma, vizsgálódásainak területe. Mégis, ha a „tantárgypedagógia” fogalmát megérteni akarjuk, szükséges történeti visszpillantást tennünk a probléma fejlődésére.

A „Magyar Pedagógiai Lexikon” (1936) ezt írja: „A módszertan a pedagógiának egészen gyakorlati irányú és iskolafajok szerint is tagozódó ága. Az egyes tantárgyakra alkalmazza azokat az egyetemes elveket, amelyek minden oktatásban érvényesülnek”. [1] Ugyanakkor a Lexikon hangsúlyozza, hogy „a módszertan különösen kezdő oktatóknak igen hasznos, mert lehetővé teszi más, kiváló gyakorlati pedagógusok tapasztalatainak és elmékedéseinek felhasználását”. Bár ez a megállapítás önmagában igaz, mégis hiányos, mert a módszertan minden nevelő részére hasznos és szükséges tudomány.

Weszely Ödön, a pécsi egyetem hajdani pedagógia-professzora így fogalmazta meg a módszertan fogalmát: „A tanítástan a tanítás általános elveivel foglalkozik, az egyes tantárgyak tanításának módszerével már külön rész foglalkozik, a módszertan”. [2]

Drozdy Gyula szerint „a tanítástannak azt a részét, amely minden tantárgy tanításának módjával foglalkozik, módszertannak (metodika) nevezzük. Csak annak a tanításnak van tiszta és világos módszere, hogy mit? miért? és hogyan? tanít”. [3]

Garai József (1947) célszerűnek tartja, hogy az egyes tantárgyak oktatási kérdéseivel a módszertan bizonyos előre megállapított sorrendben foglalkozzon. A legcélsezerűbb sorrend ez: a tantárgy neve, célja, heti óraszám, tananyaga, tanításának története, tulajdonképpeni módszertana, s végül a módszertani irodalom az illető tárgyból. Garai szükségesnek látja mindenütt a módszerek pszichológiai alapjaira is rámutatni. Ez újat jelent az előző felfogásokkal szemben, pedig Garai valószínűleg Claparté nézeteit követte, aki a legjobb módszerek alkalmazásában a gyermekek életkori sajátosságait erősen figyelembe vette. [4]

A didaktika és módszertan viszonya lassanként odáig jutott, hogy a didaktika elméleti, általánosító tudománnyá vált, a módszertan pedig praktikus tudnivalók gyűjteménye lett. A társadalmi fejlődés azonban egyre igényesebben sürgette az oktatás színvonalának fejlesztését, korszerűsítését, viszont az oktatás metodikai fejlődésének stagnálása, egy helyben topogása óhatatlanul ellentétet hozott létre, ami szükségessé tette a metodika tartalmának felülvizsgálatát. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy az, amire a tanárképző főiskolákon hallgatóinkat évek hosszú során képeztük, elsősorban az egyes tárgyak tanításának praktikuma volt (amit módszertannak neveztek). A metodikák ilyen néven szerepeltek: „az irodalomtanítás módszertana”, „a történelemtanítás módszertana”, „a rajztanítás módszertana” stb. A módszertan tulajdonképpen a didaktika elvrendszeréből állt, mint elméletből, plusz a szaktárgy praktikus módszertani tanácsaiból. A didaktika elméletét a metodika jogosan érvényes ismeretnek tekintette, keretnek használta ismeretanyagának elrendezéséhez, a példákat pedig szaktárgyi illusztrációként alkalmazta. Lehet, hogy túlzó képet festettem, azonban ez a kép megközelíti a valóságot. Hogy a metodikát mennyire nem tekintették a pedagógiai köztudatban „igazi tudománynak”, az is mutatja, hogy metodikából alig szerzett néhány jelölt kandidátusi fokozatot az elmúlt két évtized alatt.

A metodikának szükségszerűen tovább kellett fejlődnie a pedagógiai tudományokkal együtt, de egyelőre a kibontakozás lehetőségei homályosak voltak. Azzal, hogy a terminológiában új szavak, mint „szakmódszertan” és „szakdidaktika” keletkeztek, még komoly tartalmi változás nem jött létre. A „szakmódszertan” elnevezés azért helytelen, mert – *Faludi Szilárd* szerint – itt „szaktárgyi oktatásméletről van szó, beleértve tehát a szorosabb értelemben vett (pl. erkölcsi, esztétikai) nevelés oktatásmetodikai vetületét, tehát a tanításon keresztül történő nevelés módszertani kérdéseit is”. [5] Azok, akik a „szakdidaktika” kifejezést megalkották, úgy vélték, hogy ezzel a szaktárgy oktatásának elméletét tárgyaló tudomány kidolgozásának szükségességét sürgették. Az elnevezés azonban rosszul sikerült, és téves értelmezésekre adott alapot. *Nagy Sándorral* egyetérthetünk, aki határozottan leszögezi, hogy „komoly egyoldalúságot eredményezhet és eredményez is az arra hajló felfogás, amely az általános pedagógia és metodika érintkezését kizárólag a didaktikai mezőre korlátozza”. [6] Az új koncepció szerint a tantárgyak módszertanának a nevelés igényeit ki kell elégítenie, és együttesen kell megoldania mind az oktatás, mind a nevelés feladatait egyegy adott tárgy keretein belül.

Hogy a metodika mennyire inkább az oktatás módszeres kérdéseivel foglalkozott, és csak némileg „fejelték meg” egyes helyeken nevelési vonatkozásokkal, hadd álljon itt egy statisztikai kép, amelyet a tanárképző főiskolákon használt módszertani jegyzetek alapján állítottam össze.

Az alábbiakban vizsgáljuk meg a tanárképző főiskolai módszertani jegyzeteket, amelyeknek legtöbbje 1970-es kiadású, kettőt 1969-ben adtak ki. [7] (Az ún. „tan-

tárgypedagógiai” tankönyvek készülöben vannak.) Nézzük meg, vajon, a metodikai jegyzetek tartalmában milyen arányban találhatók nevelési kérdések az összerjedelelemhez viszonyítva?

A tantárgy módszertana	A jegyzet oldalterjedelme	A nevelési kérdésekkel foglalkozó oldalszám	Százalékban kifejezve
Magyar irodalom	263	26	9,80%
Magyar nyelvtan	338	7	5,00%
Orosz	254	2,5	0,90%
Történelem	212	57	26,80%
Földrajz	200	34	17,00%
Élővilág	296	15	5,00%
Matematika	219	—	0,00%
Fizika	225	11	4,80%
Kémia	182	8	4,30%
Ipari gyak. fogl.	245	12	4,80%
Mezőgazd. gyak. fogl.	202	11	3,60%
Rajz	304	12	5,90%
Ének-zene	311	14	4,50%
Testnevelés	346	34,5	10,00%

A fenti táblázat szerint a történelmi, a földrajzi, a magyar irodalmi és a testnevelési metodika igyekezett legjobban közelíteni a tárgypedagógia koncepciójához, de ez a megközelítés természetesen csak szerény relatív eredmény az igényhez képest. A legmostohább a matematika és az orosz metodika a nevelési feladatokkal való törődés terén, mintha a matematika, vagy oroszstanárnak csak oktatási feladatai lennének. Ezzel a felfogással természetesen még a régi, konzervatív metodikai értelemben sem érthetünk egyet, nemhogy a modern tárgypedagógiai nézőpontról vizsgálva ezt a kérdést.

A fenti statisztika meggyőző bennünket arról, hogy a módszertan régi ösvényein nem lehet tovább haladni a zsákutcába jutás veszélye nélkül. Úgy látszik, hogy a *differenciáció szakasza után az integráció szakaszának kell elkövetkeznie*. A fejlődés során eljutottunk arra a fokra, hogy módszertant (metodikát), a szakdidaktikát felváltsa egy magasabb rendű, szintetizáló tudományág: a tárgypedagógia, amely szélesebb körű és komplexebb jellegű régebbi elődjénél. A tárgypedagógia több és más valamennyi elődjénél ezért is, mert „nem csupán a didaktika és a neveléstudomány megállapításainak az illető tantárgy tanítására való pusztán alkalmazása, hanem feltár olyan problémákat is, amelyek annyira sajátosak, hogy az oktatás és nevelés elméletében nem tükröződhetnek, mert éppen nagymértékben speciális voltak miatt nem általánosíthatók”. (*Székely Endréné-Szokolosky István.*) [8]

A metodika – véleményünk szerint – csak úgy fejlődhet tovább, ha az integráció tendenciáját követi. Olyan integrációra gondolunk, amely a szaktárgy és a pedagógia szintézisét jelenti. Egy-egy tantárgy pl. a fizika, élővilág, vagy történelem, vagy testnevelés nemcsak tárgyi ismereteinek és készségeinek tartalma miatt, hanem sajátos tárgyi nevelőjellege miatt is speciális szerepet tölt be a tantárgyak összefüggő rendszerében. A pedagógia viszont az emberi személyiség mindenoldalú fejlesztésével foglalkozó tudomány. Ha tehát „tárgypedagógiáról” beszélünk, akkor nem csupán az oktatás módszerbeli problémáira gondolunk, hanem a gyermek egész személyiségének a fejlesztésére, amit a pedagógia a „totalitás törvényeivel” fejez ki. A

gyermek teljes „totális”, mindenoldalú fejlesztése a követelmény, amely az egyes tantárgyak oktatása folyamatában érvényesül.

A tantárgypedagógia tehát nem a didaktika elveinek speciális adaptálása a tárgyak oktatásában, hanem egyúttal a nevelési elvrendszer érvényesítésének elmélete is. A tantárgypedagógia fő kérdése véleményem szerint az, hogyan lehet a tantárgy adta ismeretanyaggal embert formálni. Ebben a koncepcióban a személyiségformálás gondolata érvényesül a legteljesebb mértékben a tantárgy tanításának folyamatában, és ez az a többlet, amellyel a tantárgypedagógia gazdagabb és teljesebb a metodikánál. A tantárgypedagógia tartalmában, minőségében más, mint a módszertan.

Hogyan képzelhető el a tantárgypedagógia rendszertana? Erre a teoretikusok még nem adtak választ. A teljesség igénye nélkül megkísérlem felvázolni a tantárgypedagógia tartalmi felépítését az alábbiakban.

A tantárgy a személyiségfejlesztés szolgálatában. Helye és szerepe a szocialista nevelés rendszerében.

A tárgy oktatásának történeti fejlődésének fő kérdései.

Az oktatás és képzés feladatai a tantárgy oktatásában. Az ismeretek szerzése, a tantárgyi fogalmak rendszerének kialakítása. A jártasságok és készségek fejlesztése. A képességek alakítása a tantárgyban.

A nevelés feladatai a tantárgyi oktatás keretében. (Az értelmi, világnézeti, erkölcsi, politechnikai, esztétikai, testi nevelés feladatai.)

A nevelés folyamatának sajátossága a tárgy keretében.

Az oktatási folyamat elemei a tárgy oktatásában. A tanítás és tanulás pszichológiai, logikai és pedagógiai törvényszerűségei.

A nevelés alapelveinek sajátos érvényesítése. A didaktikai alapelvek érvényesítése.

A tantárgy tanításának tantervi anyaga.

A nevelés módszereinek és eszközeinek érvényesítése a tantárgy oktatásában.

Az oktatás sajátos eszközei és módszerei a tantárgyban.

Az oktatás szervezeti formái és munkaformái. A tanítási órák felépítésének kérdései.

A tanítási anyag részletes feldolgozásának speciális problémái.

A tárgy oktatásának korszerűsítésére vonatkozó hazai és külföldi kísérletek.

Praktikus ismeretek (óravázlat, tanmenet stb.) kérdése.

Több olyan címszót soroltam fel, amelynek kidolgozásához előzetes kutatások lennének szükségesek. Komplex kutatások nélkül a tantárgypedagógia nem léphet előre. Kétségtávol ezzel a tudományággal való foglalkozás sokkal nehezebb, mint a metodikával, mert szélesebb körű áttekintést kíván a kutatótól: a pedagógia szélesebb területeinek ismeretét, s az illető szaktárgy egész területének, valamennyi problémájának, s azok összefüggéseinek feltárását igényli. Ennélfogva a tantárgypedagógiával való intenzív foglalkozás a legtöbb esetben két területen való képzettséget kíván meg: a pedagógia területén, és a szaktárgy területén való biztonságot.

Senki sem vitatja, hogy szükséges az előrelépés, és az sem vitás, hogy az elkövetkezendő időszakban az egyes szaktárgyak metodikai, szakdidaktikai helyébe olyan tantárgypedagógiai rendszereket kell megalkotniok az egyes szaktudományok képviselőinek, és gyakorlati szakembereinek (oktatóinak), amelyek a pedagógia egyes ágainak, illetőleg a nevelés és oktatás feladatainak, elvrendszerének a szaktárgyak oktatásában tükröződő komplex összefüggéseit tárják fel. Ez jelenti majd az integrációt, s ez a folyamat kétségtávol gazdagítani fogja a pedagógiatudományt, mert annak egyes ágai (főként a nevelélmélet és a didaktika) olyan konkrét alátámasztásokat fog

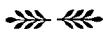
nyerni, amelyek az egyes tárgyak oktatásának folyamatában realizálódnak, megvalósulnak.

Gondolatmenetünk végső konklúziója tehát az, hogy a módszertan helyében a tantárgypedagógia lép, de itt nem valamiféle divatról, elnevezési „hullámról” van szó, hanem valami újnak, korszerűnek a kereséséről. Nemcsak terminológiai változást figyelhetünk meg, hanem tartalmi változásokat is. Ezeket a változásokat tükrözi a terminus technikusok megváltoztatására való törekvés is, az, hogy az új műszóhoz új tartalom is kapcsolódjék. A lényeg a módszertan tartalmának feltartóz feltartóztatlan korszerűsödésében fedezhető fel.

A megújított tudományág továbbfejlesztéséhez olyan kutatói munkaközösségek működése lenne szükséges, amelyek a tantárgypedagógia alapvető kérdéseit, strukturális problémáit, kutatási módszereit feltárnák, továbbá a meglevő kutatási eredményeket is összegeznék. Bizakodva nézünk a tantárgypedagógia jövőjébe, mert a kutató elméleti gárda inspirációra vár (többen megtették már a kezdeményező lépéseket), s ha a kellő bátorsága meglesz ahhoz, hogy a konzervatív módszertani szemléletből kilépjen, és „tantárgypedagógussá” váljon, akkor remélhetőleg nem sok idő múlik el, és ez a sokat ígérő új tudományág föl fog lendülni.

IRODALOM

- [1] Magyar Pedagógiai Lexikon. Szerk. Finácsy Ernő, Kornis Gyula és Kemény Ferenc. Budapest, 1936. Révai. 310. l.
- [2] Weszely Ödön: Pedagógia. Budapest, 1932. Révai. 11. l.
- [3] Drozdy Gyula: Neveléstan, tanítástan, módszertan. Budapest, 1937. 138. l.
- [4] Garai József: Általános iskolai módszertan. Sopron, 1947. 4. l.
- [5] A PTI Módszertani Osztálya által kéziratként kiadott „Az 1957-es és munkálatairól” c. publikáció előszava Faludi Szilárd tollából.
- [6] Nagy Sándor: Didaktika és metodika. Tanulmányok a neveléstudományok köréből. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962. 12. l.
- [7] Tanárképző főiskolai módszertani jegyzetek, tantárgyanként külön-külön kötetben. Kéziratként kiadva. Budapest, 1970. Tankönyvkiadó.
- [8] Székely Endréné—Szokolszky István: Didaktika. Budapest, 1968. 12. l.

DR. KERÉKGYÁRTÓ IMRE
Budapest

A szocialista tanár — diák viszony

„A gyerekekkel úgy kell bánni, mint elvtárral és emberrel, látni és tisztelni kell jogait és kötelességeit, jogát az örömről, s kötelességét a felelősség viselésére.”

Makarenko

KIMERÍTHETETLEN kincsesbányánk Vörösmarty Mihály költészete. Amikor a Csongor és Tündében hőst a fejedelemmel, a kalmárral és a tudóssal találkoztatja, nemcsak művészi, de pszichológiai szempontból is remek jelenetet állít elénk. Bemutatja, hogy *egy-egy ember állásfoglalásában, ítéleteiben döntő szerepet játszanak: világnézete, társadalmi szituációja, foglalkozása. Másképp megfogalmazva úgy*